

B.3. NYELVÉSZETI DISZCIPLÍNÁK

Ez a szekció csupán egy rövid ‘megjegyzés’ jellegű írást tartalmaz a *nyelvészetekről* általában. A nyelvészet és a szövegnyelvészet tematikához lásd a jelen kötet *Áttekintések, recenziók* szektorában KIEFER FERENC (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan* (Ismertetés).

NÉHÁNY SZÓ A NYELVÉSZETEK^{RŐL}

PETŐFI S. JÁNOS

Ma már közhely, hogy mint sok más tudományággal, így a nyelvészettel kapcsolatban is, a tudományági megjelölést többes számban célszerű használni. És itt nem arra gondolok, hogy a tradicionális *szinkrón* és *diakrón* nyelvészet mellett kialakultak az úgynevezett ‘*kötojeles nyelvészetek*’ (lásd „psziho-”, „etno-”, „szocio-” stb. lingvisztika), hanem arra, hogy a hatvanas években létrejött ‘paradigmaváltás’ (valamint az azt követő további ‘paradigmaváltások’) után a *nyelvi rendszer* (szinkrón) nyelvészete megjelölést is többes számba tehetjük.

1. Természetesen amikor itt ‘rendszer^{nyelvészetek}’-ről beszélek, minimális mértékben sem kívánom csökkenteni a CHOMSKY nevéhez fűződő paradigmaváltás korszakalkotó jelentőségét, amennyiben e paradigmaváltás után a nyelvészetekről szükségképpen más módon kell(!) beszélnünk, mint tehattuk ezt e paradigmaváltás előtt. (A CHOMSKY-féle paradigmaváltáshoz lásd például KIEFER: 1990.)

A CHOMSKY-féle paradigmaváltással (és a nyelvészetről való gondolkodást megteremtényítő következményeivel) kapcsolatban itt csupán néhány megjegyzésre szorítkozom: közismert

- hogy magának a CHOMSKY-féle paradigmának is több változata született az idők folyamán (ezzel a kérdéssel kapcsolatban lásd KERTÉSZ: 1991.),
- hogy létrejöttek olyan más – a CHOMSKYéval összemérhető – koncepciók is, mint például az LFG (a *Lexical Functional Grammar*) koncepciója (lásd például LACKÓ: 1996.),
- hogy CHOMSKY koncepciójával szemben létrejött a R. MONTAGUE nevéhez fűződő ‘ellenparadigma’ (MONTAGUE *Universal Grammar* paradigmája, lásd például R. H. THOMASON (ed.): 1974.), amely szoros értelemben vett logikai álláspontból kiindulva tagadja (mert ezen az állásponton állva valóban tagadhatja), hogy CHOMSKY koncepciójában van ‘szemantikai komponens’ – ha mindjárt e két koncepció bizonyos értelemben komplementárisnak is tekinthető (lásd például B. PARTEE: 1975.),

- hogy eddig kidolgozott eszköztárával egyetlen új paradigma sem képes egy adott nyelv rendszerének teljes leírására.

Ennek a 'paradigmatartomány'-nak ugyanakkor elvitathatatlan jelentősége, hogy a szó legszorosabb értelmében 'forradalmasította' a nyelvészeti gondolkodást. Számomra a következő – jelentőségében, azt hiszem, semmivel sem kisebb – kérdés azonban az, hogy *mire használjuk ezt a forradalmasított nyelvészeti gondolkodást.*

Az ezt a témát érintő félreértések (hogy ne beszéljünk esetleges 'intoleranciák'-ról) forrása véleményem szerint az, hogy úgy tűnik, mintha

- az új paradigma/paradigmák követőinek olykor nehezükre esne belátni, hogy más módon is lehet gondolkodni akarni, mint az adott paradigmá(ko)n belül,
- a nyelvészeti kutatást (nyelvléírást) más módon folytatni akarók jó része pedig nem lenne képes belátni, hogy mit adhatna neki a fentiekben felsorolt valamelyik új paradigma (ahol ez a 'nem képes'-ség az esetek egy részében a szó szoros értelmében azáltal van jelen, hogy az érintettek nem értik (sőt: azt hiszik, hogy bizonyos – számukra már elsajátíthatatlan (!?!)) – formális logikai iskolázottság hiánya következtében nem is képesek megérteni!) e paradigmák szerkezetét és működését.

Míg a felsorolt paradigmák követőitől senki el nem vitathatja azt a jogot, hogy továbbra is e paradigmákon belül maradva folytassák kutatómunkájukat (már csak azért sem, mert ez a kutatómunka kellő mértékben alig méltányolható minőségű és mennyiségű új ismerettel gazdagította a nyelvről való tudásunkat), nem lehet egyetértetni a *nyelvészeti kutatást más módon folytatni akarók* fent említett képviselőivel. A 'más'-ság identitása – akár nyelvésztről legyen szó, akár valamilyen nem nyelvészeti tudományágról –, ha valóban identitás, feltételezi annak alapos ismeretét, *amihez* képest 'más', aminek következtében ezen 'alapos ismeret' megszerzésének elutasításához aligha lehet meggyőző érveket találni. De itt nem ezzel a kérdéssel kívánok foglalkozni.

2. Nem vonva kétségbe az új paradigmák jelentőségét és szerepét, az olyan nyelvészeti célkitűzésekkel kapcsolatban, amelyek realizálásához e paradigmák *nem* látszanak (vagy *még* nem látszanak) alkalmasnak, két álláspontot tartok elfogadhatónak:

- háttértudásként birtokolva e paradigmák elsajátított ismeretét, nem alkalmazni ezek kategória- és eszköztárát olyan esetekben sem, amikor az alkalmazható lenne, az alkalmazni szándékozott (más) kategória- és eszköztárral szemben viszont az 'explicittség' maximális követelményeit támasztani;
- háttértudásként birtokolva e paradigmák elsajátított ismeretét, az alkalmazni szándékozott kategória- és eszköztárral szemben nemcsak az 'explicittség' maximális követelményeit támasztani, hanem az új (formális) paradigmák valamelyikével való kompatibilitásra törekedni.

Azt hiszem, hogy a *szövegnyelvészeti* kutatás – amit én csak a (nem csupán a nyelvre vonatkozó ismeretekkel operáló) szövegtani kutatás szerves részeként tudok elképzelni – olyan követelményeket támaszt a (rendszer)mondat-nyelvészettel szemben, amelyeket ez idő szerint az új paradigmák egyike sem tud kielégíteni. Nem tartanám azonban szerencsésnek, ha valaki ennek következtében arra a (kétségkívül 'elhamarkodott') 'meggyőződés'-re jutna, hogy a szövegnyelvészeti kutatás területén ezekkel a paradigmákkal semmit nem lehet kezdeni. Ebben a vonatkozásban is csak a fentiekben körvonalazott két álláspont valamelyikét tudom elfogadhatónak tartani: az elsőt azért, mert nem zárja ki az új paradigmákkal folytatható dialógus lehetőségét a szövegnyelvészet szintjén sem, amely úgy vélem, mindkét fél számára megtermékenyítő lehet, a másodikat azért, mert közvetlenül a dialógus létrejöttének igényével indul.

A magam részéről ezeknek a megfontolásoknak a jegyében próbáltam körvonalazni egy, a mondatnyelvészetet is szükségképpen érintő szövegnyelvészeti–szövegtani kutatóprogramot (lásd PETŐFI: 1997.).

Irodalomjegyzék

KERTÉSZ András:

1991. *Die Modularität der Wissenschaft. Konzeptuelle und soziale Prinzipien linguistischer Erkenntnis*. Braunschweig/Wiesbaden, Vieweg.

KIEFER Ferenc:

1990. Paradigmaváltás a nyelvtudományban is? *Magyar Tudomány*, 9. 1031-1040.

LACKÓ Tibor:

1996. *The Syntax of Hungarian Noun Phrases. A Lexical-Functional Approach*, Frankfurt am Main, etc. Peter Lang.

PARTEE, Barbara:

1975. Montague grammar and transformational grammar, *Linguistic Inquiry Vol. VI*.

PETŐFI, János S.:

1997. *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram*, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem.

THOMASON, Richmond H. (ed.):

1974. *Formal Philosophy. Selected Papers of Richard Montague*. New Haven and London, Yale University Press.

ON LINGUISTICS

JÁNOS S. PETŐFI

Some consequences and actual problems of the changes in paradigms in linguistics happening in the sixties are described by the author.